Geen Cantineweg zonder Leidse buskruitramp

door Jaap Plokker

Katwijk, augustus 2020

Geen Cantineweg zonder Leidse buskruitramp

In 'De Katwijksche Post' verschijnt regelmatig een door Aad van Duijn verzorgde rubriek waarin nader wordt ingegaan op de historie van Katwijkse straatnamen. In de editie van 13 augustus jl. stond de 'Cantineweg' centraal. Binnen het format van de rubriek moet Aad zich beperken en hij koos voor recente geschiedenisfragmenten. In onderstaande gaan we verder terug in de tijd.

Wie heeft de afgelopen weken op tv niet de explosie in de haven van Beiroet gezien? Tijdens de talloze herhalingen was iedere keer opnieuw de ontploffing indrukwekkend en de gevolgen afschrikwekkend. Met deze beelden uit Beiroet in het achterhoofd kunnen we ons wellicht een voorstelling vormen van wat er in Leiden op 12 januari 1807 om kwart voor vier in de middag gebeurde toen in de 'Steenschuur' een binnenschip met ruim 17 ton buskruit aan boord explodeerde. Met 151 doden, ruim 2000 gewonden en 220 verwoeste of onbewoonbare huizen waren de gevolgen voor de Sleutelstad dramatisch. Een bewogen koning Lodewijk Napoleon besloot de stad economisch een steuntje in de rug te geven met de toezegging Leiden tot garnizoensstad te promoveren. Deze belofte bleef niet bij woorden, want achtereenvolgens werden de Doelen-, Morschspoort- en Wittepoortkazerne gerealiseerd.[1]

De schietoefeningen van de Leidse 'studenten-rustbewaarders' te Katwijk waren bovendien een gezellig uitje, waar het vrouwelijk schoon en alcoholhoudende dranken niet ontbraken. Bij ontstentenis van een kantine werd er in de open lucht gepicknickt. Prent uit 1848 van A. Ver Huell.

Het Leidse garnizoen

Soldaten moeten oefenen. Het kersverse Leidse garnizoen maakte van het door de ontploffing verdwenen stadsdeel gebruik als exercitieterrein, voor schietoefeningen van schietterreinen van de Leidse schutterij en voor manoeuvreoefeningen werd uitgeweken naar o.m. de Waalsdorpervlakte en het Maaldrift bij Wassenaar. Voldeden de Leidse schietterreinen van de stedelijke schutterij niet, wenste men zich te bekwamen in het schieten op grote afstand, was

Waalsdorp te ver; in ieder geval werden de duinen bij Katwijk aan het assortiment oefenterreinen van het Leidse garnizoen toegevoegd. [2]

Het oudste bericht dat kon worden gevonden over een schietterrein in de duinen bij Katwijk dateert uit september 1829: Onderofficieren van de Leidse Schutterij hadden op de Katwijkse schietbaan 'naar de schijf' geschoten om 'twee zilveren ruimnaalden en een zilveren tabaksdoos'. Uit 19e eeuwse krantenberichten blijkt verder dat behalve tot het Leidse garnizoen behorende militairen en de Leidse schutterij ook het 'corps rustbewaarders, uit heeren studenten gevormd' , de studentenweerbaarheid 'Pro Patria' en leden van (scherp)schuttersverenigingen regelmatig naar de Katwijkse schietbaan togen om er te oefenen en wedstrijden te houden.[3]

Leidse schutterijofficieren op de schietbaan te Katwijk, tot nut en genoegen. Bij het ontbreken van een kantinegebouw hadden de heren officieren een tent tot hun beschikking. Prent van Otto Arnz, dd. 1 september 1845.

De Weg langs de Koestal

In het gemeentearchief van Katwijk bevindt zich een 'Schetsteekening' van de wegen buiten de bebouwde kommen van de beide Katwijken omstreeks 1854. Aan de Katwijksche Straatweg (nu Zeeweg), bij het Tolhuis, dat stond ter hoogte van het huidige park bij de Vijverhof, was een afslag richting de duinen (nu Willem de Zwijgerlaan). Dit pad liep met een boog om 'De Koestal' en kwam uiteindelijk uit op de 'Wassenaarsche Weg'. Op de kaart staat deze weg vermeld als 'Weg langs de Koestal'. [4] Het zandpad voerde grotendeels door de duinen. Aangenomen wordt dat het is ontstaan als toegangsweg naar de vele akkertjes die zich

in dit duingebied bevonden. De schietbaan was in de duinen bij deze ‘Weg langs de Koestal’. De latere naam van dit pad, ‘Cantineweg’, heeft alles te maken met de militaire aanwezigheid in dit duingebied.

Fragment van de ‘Schetsteekening van de Wegen en Voetpaden in de Gemeente Katwijk’. Op deze uit ca. 1854 daterende ‘kaart’ staat de latere ‘Cantineweg’ ingetekend als ‘Weg langs de Koestal’.

De Cantine

Oefenende militairen, schutters of studenten kunnen niet allemaal tegelijk schieten en zij hebben op z’n tijd ook behoefte aan een natje en een droogje. Aangenomen wordt dat hiervoor aanvankelijk gebruik werd gemaakt van provisorische voorzieningen en de ontspanning grotendeels in de open lucht plaatsvond. Schaarse afbeeldingen uit de eerste helft van de 19^{e} eeuw tonen aan dat er tijdens schietwedstrijden werd gepicknickt, maar ook dat

officieren van de Leidse schutterij tijdens hun schietoefeningen de beschikking hadden over een tent. Met de bouw van een permanente kantine verbeterden ca. 1879 de faciliteiten op de schietbaan aanzienlijk.[5] Het houten gebouwtje verscheen halverwege de 'Weg langs de Koestal'. Mogelijk dat vanaf de jaren '70 ook het aantal schietbanen werd uitgebreid. Er zijn aanwijzingen dat ca. 1870 er in de Zuidduinen nog maar één schietbaan lag, van max. 200 meter; op de topografische kaart uit 1890 staan negen schietbanen aangegeven.[6]

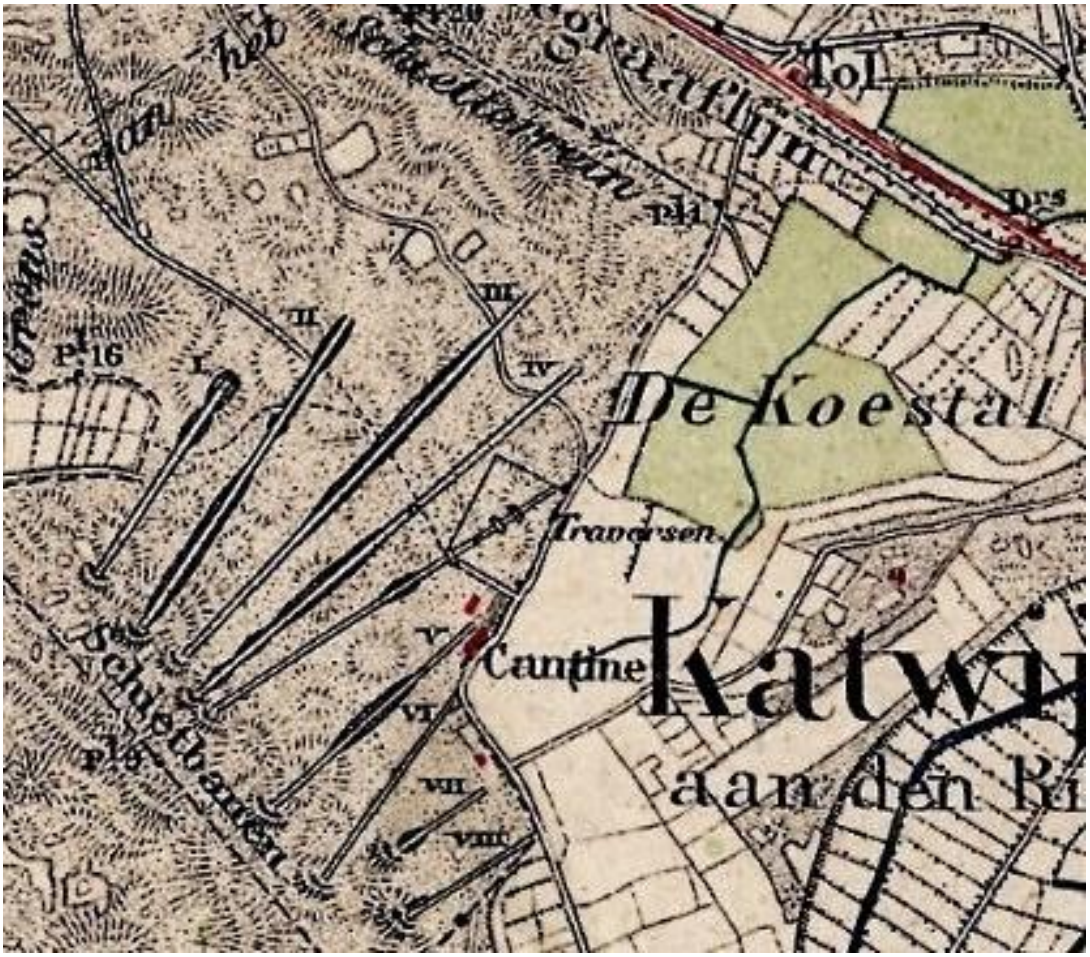

Fragment van een topografische kaart van Katwijk en omgeving uit ca. 1890. De ligging van de schietbanen en de ca. 1880 gebouwde kantine staan op de kaart aangegeven.

Oswald Gualtheri d'Aumerie maakte tijdens zijn verblijf in de Morschpoortkazerne in de jaren 1885-1886 een serie tekeningen over het Leidse soldatenleven, o.m. ook over de schietoefeningen in de Katwijkse Zuidduinen. Een tekening van Oswald d'Aumerie is de mij oudst bekende prent waarop de 'Cantine' van de Katwijkse schietbaan prominent in beeld is.[7] Op de topografische kaart van 1890 staat de locatie van de 'Cantine' aangegeven, op ca. 75 m ten zuiden van het huidige Scoutinggebouw, vlak voor de bocht naar links. Het is dankzij dit gebouwtje dat de aanduiding 'Weg langs de Koestal' op het eind van de 19e eeuw plaats maakte voor 'Cantineweg'.[8]
De houten 'Cantine' werd overigens in 1925 vervangen door een stenen gebouw.[9] De 'Cantineweg', aanvankelijk zandpad, werd in 1891 bestraat vanaf het Tol tot aan het schietterrein. Vlak voor of tijdens de Eerste Wereldoorlog verrees ten noorden van de kantine en belendende opstallen, aan de 'Cantineweg', een dienstwoning voor de beheerder van het schietterrein. [10]

'Naar de Cantine te Katwijk'. Tijdens zijn diensttijd te Leiden (1885-1886) door Oswald Gualtheri d'Aumerie gemaakte tekening. Aan dit houten gebouwtje ontleent de 'Cantineweg' haar naam.

Militair oefenterrein

De Katwijkse Zuidduinen bleken ook uitstekend geschikt voor het houden van veld-, manoeuvre- en artillerieoefeningen. In 1879 lezen we in de krant van een bivak bij de schietbanen. Brood en tonnen met drinkwater voor de 200 manschappen werden met paard en wagen vanuit Leiden naar Katwijk gebracht.[11]

Na de eeuwwisseling werd het bijna een jaarlijkse gewoonte dat er aan de 'Cantineweg' een tijdelijke legerplaats werd ingericht. Geregelde troepen en voor herhalingsoefening opgeroepen miliciens verbleven enige tijd in het tentenkamp om vervolgens plaats te maken voor een volgende lichting.[12]

Het duingebied werd ook regelmatig benut voor grootschalige manoeuvreoefeningen. In 1872 ensceneerde men een landing van vijandelijke troepen op het strand ten zuiden van Katwijk. In de duinen gelegerde infanteristen hadden, met ondersteuning van artillerie, de opdracht de vijand weer in zee te jagen.[13] De oplopende internationale spanningen aan de vooravond van de Eerste Wereldoorlog leidden eveneens in Nederland tot verhoogde militaire activiteit. Het duingebied ten zuiden van Katwijk was bij herhaling het toneel van grootschalige oefeningen waarbij o.m. rijdende mitrailleurs met hondentractie door de duinen ragden en koningin Wilhelmina vanaf een hoge duintop het spektakel gadesloeg.[14]

Het duingebied werd toen zo intensief door de militairen gebruikt en de begroeiing daardoor zo aangetast dat het beplanten van de kale duingedeeltes met helm beschouwd werd als dweilen met de kraan open en men er maar mee stopte. [15] Het gevolg was ook dat o.m. de waterwinningskanalen van de 'Leidsche Duinwaterleiding Maatschappij' begonnen dicht te stuiven.[16]

Overigens gebruikte het leger, i.h.b. het te Leiden gelegerde 4e Regiment Infanterie, tussen de beide Wereldoorlogen het duingebied nog steeds voor manoeuvreoefeningen.[17]

Het tijdelijke legerkamp bij Katwijk, aan de Cantineweg, ca. 1910.

De hierboven beschreven taferelen zijn inmiddels al vele decennia voltooid veleden tijd. De kazernes in Leiden zijn opgeheven.[18] Sinds de jaren '70 klinken er ook geen geweerschoten meer vanaf de schietbanen in de Zuidduinen[19]; alleen de naam 'Cantineweg' herinnert nog aan ca. 150 jaar Nederlandse militaire aanwezigheid in dit gebied.

Katwijk, augustus 2020.

-0-

Verantwoording

Noten

1. Baar, P.J.M. de, Leiden als garnizoensplaats. In: Moerman, I.W.L. en R.C.J. van Maanen (red.), Leiden in gaslicht, een stad in verandering 1800-1900. Utrecht, 1989, pp. 25-32; Wikipedia.
2. Baar, P.J.M. de, Leiden als garnizoensplaats, o.c., pp. 25-32; Leydsche Courant, 16 oktober 1818, 15 september 1869; Leidsch Dagblad, 26 augustus 1872.
3. Schutterij: o.m. Leydsche Courant, 14 september 1829, 20 augustus 1838; Leidsch Dagblad, 11 september 1861. Studenten: o.m. Groninger Courant, 16 mei 1848; Leydsche Courant, 27 maart 1872, 23 juni 1882 . (Scherp)Schuttersverenigingen: o.m. Leidsch Dagblad, 25 en 27 september 1867. Leids garnizoen: o.m. Leydsche Courant, 15 september 1869 , 14 mei 1870.
4. Schetsteekening van Wegen en Voetpaden in de Gemeente Katwijk', ca. 1854. Erfgoed Leiden, Gemeentearchief Katwijk, inv. nr. 1730.
5. Leidsch Dagblad, 25 augustus 1879; Algemeen Handelsblad, 24 september 1880.

6. In het beeldarchief van Erfgoed Leiden bevindt zich een plattegrond op schaal van de schietbaan van Katwijk uit ca. 1870. Op grond van begeleidende informatie bestaat de indruk dat er toen in de Zuidduinen van één schietbaan gebruik werd gemaakt. Erfgoed Leiden Beeldbank, document nr. LEI001001314. Op de uit 1876 daterende topografische kaart staan al meerdere schietbanen ingetekend; op de kaart van 1890 is de ligging van de schietbanen duidelijker aangegeven. www.topotijdreis.nl.
7. Oswald Gualtheri d'Aumerie, Het kazerneleven in de Morschpoort kazene te Leiden. Collectie Legermuseum Soesterberg, objectnummer 00100125.
8. De oudste vermelding van 'Cantineweg' in de krant werd aangetroffen in de editie van het Leidsch Dagblad van 7 mei 1906.
9. Leidsch Dagblad, 18 december 1924.
10. Krantenbericht met aanbesteding voor de bestrating van de weg naar de schietbanen: Nederlandsche Staatscourant, 16 maart 1891. Het exacte tijdstip van de bouw van de dienstwoning kon tot dusver niet achterhaald worden. De aanname 'vlak voor of gedurende de Eerste Wereldoorlog' is gebaseerd op poststempels op verstuurde ansichtkaarten waarop al dan niet de dienstwoning zichtbaar is.
11. Leidsch Dagblad, 25 augustus 1879.
12. O.m. Leidsch Dagblad, 5 maart 1906, 16 mei 1906, 26 mei 1906.
13. Leidsch Dagblad, 31 augustus 1872; De Telegraaf, 19 september 1894.
14. O.m. Leidsch Dagblad, 26 september 1907, 11 september 1912, 30 november 1912, 28 april 1914; Leydsche Courant, 13 september 1912.
15. Leidsch Dagblad, 12 september 1914.
16. Jaarverslag LDM over 1918, Erfgoed Leiden, Archief LDM, archief nr. 1014, inv. nr. 934.
17. Algemeen Handelsblad, 23 februari 1928; Het Vaderland, 24 februari 1928.
18. Verdwijnen Doelenkazerne betekent einde van Leiden als garnizoenstad. In: Leidsch Dagblad, 9 juli 1977.
19. Militairen boos op Gemeente. In: Leidsch Dagblad, 14 november 1980. Mondelinge info P.C. Hagenaars, werkzaam op Marinevliegkamp Valkenburg vanaf 1972.

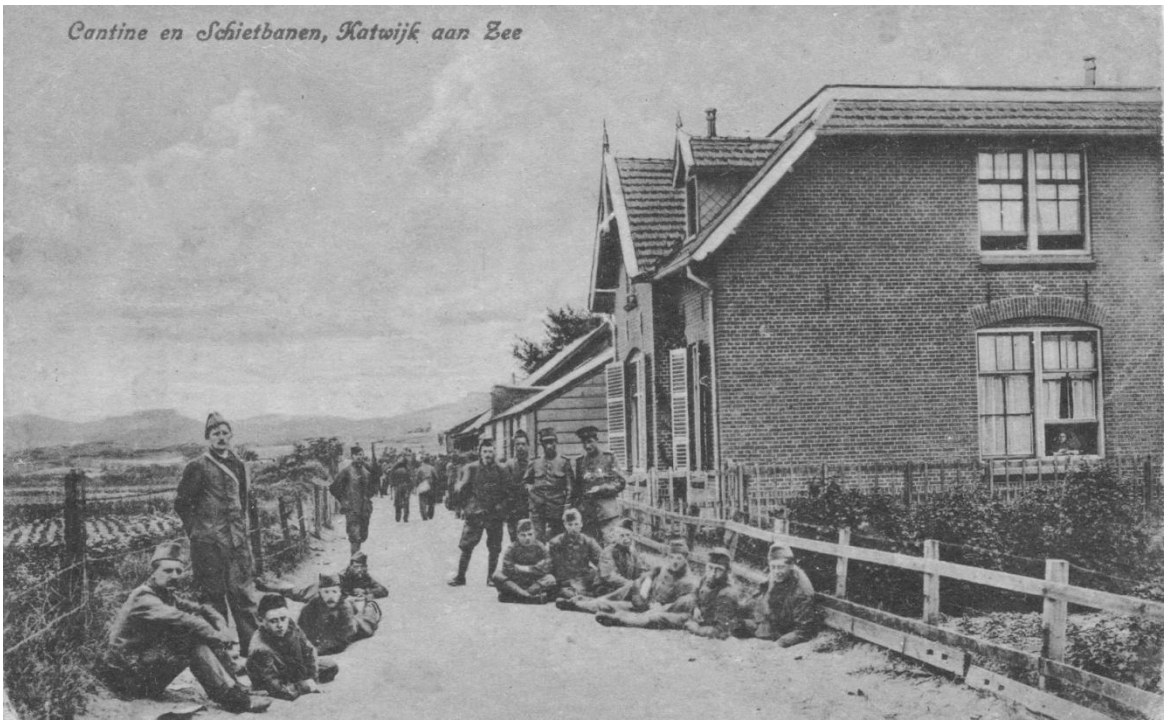

Een ansichtkaart van de 'Cantineweg' met soldaten staand en liggend op straat, de dienstwoning van de beheerder van het schietterrein en daarachter o.m. de houten kantine.

Afbeeldingen

Blz. 2. Schietoefening van de Leidse 'studenten-rustbewaarders'. Prent uit 1848 van A. Ver Huell. Beeldbank Erfgoed Leiden, document nr. NL-LdnRAL_PV_PV75503.

Blz. 3. Leidse schutterijofficieren op de schietbaan te Katwijk. Prent van Otto Arnz, dd. 1 september 1845. Beeldbank Erfgoed Leiden, document nr. LEI001001315.

Blz. 4. Fragment van de ‘Schetsteekening van Wegen en Voetpaden in de Gemeente Katwijk’, ca. 1854. Erfgoed Leiden, Gemeentearchief Katwijk, inv. nr. 1730.
Blz. 5. Fragment van een topografische kaart van Katwijk en omgeving uit ca. 1890. De ligging van de schietbanen en de ca. 1880 gebouwde kantine staan op de kaart aangegeven. www.topotijdreis.nl.
Blz. 6. ‘Naar de Cantine te Katwijk’, tekening van Oswald Gualtheri d’Aumerie (1885-1886). Aan dit houten gebouwtje ontleent de ‘Cantineweg’ haar naam. Collectie Legermuseum Soesterberg, objectnummer 00100125.
Blz. 7. Het tijdelijke legerkamp bij Katwijk, aan de Cantineweg, ca. 1910. Fotoansichtkaart, collectie Jaap Plokker.
Blz. 8. Katwijk, Cantine en Schietbanen, ansichtkaart uitgegeven door de Jongs Boekhandel, Katwijk aan Zee. Een ansichtkaart met dezelfde afbeelding bestaat met poststempel 7 mei 1918. Collectie Jaap Plokker.

-0-

De tekst van bovenstaande werd gepubliceerd in ‘De Katwijksche Post’ van 10 september 2020.